

Hushållens riskstrategier under en pandemi

– erfarenheter från spanska sjukan

LARS-FREDRIK ANDERSSON
OCH LISELOTTE ERIKSSON

Vi befinner oss i en pandemi som befaras få stora konsekvenser för samhälls-ekonomi. I denna artikel undersöker vi historiska erfarenheter av hur hushåll hanterade finansiella risker orsakade av influensaepidemin spanska sjukan, 1918–20. Spanska sjukan ökade livförsäkringstagandet under de år som sjukdomen härjade, men fick inga bestående effekter på hushållens riskstrategier. Erfarenheterna från spanska sjukan inger begränsade förhoppningar för den ökade individualiseringen av krisansvaret vi sett under senare år, exempelvis har ansvaret för beredskapslager delvis lyfts över mot hushållen. För att vi ska vara rustade för nya pandemier krävs politisk konsensus kring att pandemiberedskap bör vara ett långsiktigt, samhälleligt åtagande.

När samhällsspridningen av Covid-19 var ett faktum våren 2020 började det riktas stark kritik från flera olika håll mot samhällets bristande krisberedskap. Kritiker menar att trots att svininfluensan 2009 borde vara i färskt minne har regeringar av olika politisk färg under de senaste decennierna gjort sig av med beredskapslager och därmed inte agerat på varningar från epidemiologer om framtida pandemier. Politiker och myndigheter har inte lärt av historien och har inte satsat på en nationell produktion av virusvaccin som en ledare i *Ekonomisk Debatt* krävde 2009 (Andersson och Forslid 2009). Vid sidan av detta finns det även spekulationer om, och i så fall hur, Covid-19 kommer att påverka samhälls-ekonomi och individens framtida riskstrategier. Coronakrisen kanske t o m kan

öppna upp för ett mer hållbart resande och en mer hållbar konsumtion i linje med Parisavtalet (Wolodarski 2020; *Dagens Nyheter* 2020)?

För 100 år sedan började människor i Sverige och runt om i världen se slutet på en influensa som var betydligt mer dödlig än Covid-19. På endast fyra månader spred sig spanska sjukan över världen och skördade uppskattningsvis 50–100 miljoner människors liv. I Sverige avled över 37 000 personer. Det var unga, friska människor mellan 20–40 år som drabbades hårdast (Åman 1990).

Tidigare forskning på ekonomiska effekter av spanska sjukan visar att sjukdomen bidrog till ökade fattigvårdsutgifter, minskade kapitalinkomster, men opåverkade löner (Karlsson m fl 2014). Däremot saknar vi kunskap om hur människor själva försökte hantera de finansiella konsekvenserna av den ökande dödligheten, inte minst hur familjer försökte minska de ekonomiska förlusterna vid en försörjares bortgång genom att teckna livförsäkringskontrakt. I denna artikel studerar vi hur spanska sjukan påverkade livförsäkringssparandet utifrån tre frågor: Ökade livförsäkringstagandet under epidemin? Förändrades livförsäkringsbeståndet under epidemin? Om epidemin påverkade livförsäkringssparandet, var det bestående eller temporära effekter? För att besvara frågorna börjar vi med att ge en bakgrund kring spanska sjukan och livförsäkringsbeståndet. Sedan följer en analys av hur spanska sjukan påverkade livförsäkringssparandet. Artikeln avslutas med en diskussion om hur hushållens riskstrategier påverkas av en pandemi och vilka lärdomar vi kan dra från spanska sjukan till dagens situation.

Spanska sjukan och livförsäkringsbeståndet

I början på 1900-talet kunde huvudförsörjarens frånfalle innebära drastiska ekonomiska konsekvenser för de över-

INLÄGG

Lars-Fredrik Andersson är docent i ekonomisk historia och verksam på Enheten för ekonomisk historia och Enheten för demografi och åldrandeforskning (CEDAR), Umeå universitet. lars-fredrik.andersson@umu.se

Liselotte Eriksson är docent i ekonomisk historia och verksam vid Umeå centrum för genusstudier (UCGS) och Enheten för demografi och åldrandeforskning (CEDAR), Umeå universitet. liselotte.eriksson@umu.se

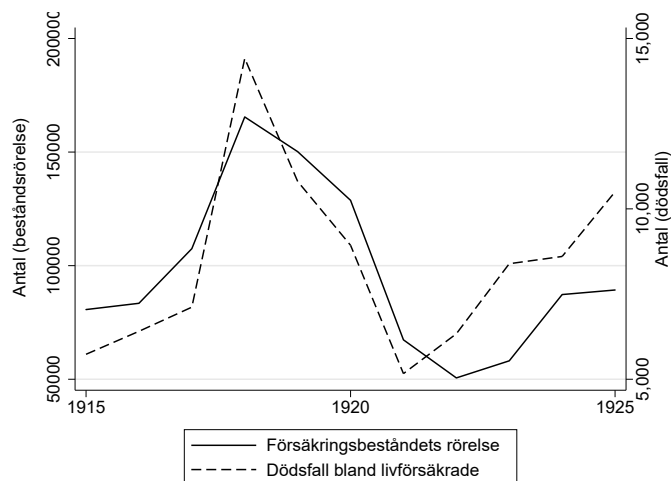
levande i avsaknad av sociala skyddsnet. Detta innebar att livförsäkringen blev en av de viktigaste finansiella tjänsterna, inte minst för arbetarehushåll i de växande städerna under denna tid. År 1917 fanns nära en miljon tecknade livförsäkringar i landet. Vi förväntar oss att den ekonomiska utsattheten en familjeförsörjares förtida död innebar borde skapat starka incitament att livförsäkra sig mot den risken, såtillvida inte livförsäkringsbolaget vidtog restriktioner, eller ändrade riskgruppsbedömningen med höjda premier som följd. Vi förväntar oss även att det främst sker en ökning av mindre försäkringar bland arbetarehushåll som inte tidigare varit försäkrade i samma utsträckning som medel- eller överklassen.

När vi tittar närmare på livförsäkringssparandet så visar uppgifter från försäkringsinspektionen att antalet livförsäkringar (antagna – upphörda) ökade med omkring 100 000 per år före spanska sjukan. När epidemin bryter ut 1918 ökar livbeståndet i en betydande omfattning. Trots att antalet upphörda försäkringar till följd av dödsfall ökar, uppvägs det mer än väl av antalet nytecknade livförsäkringar. Åren 1918 och

1919 antas över 200 000 nytecknade livförsäkringar per år av livbolagen, vilket bidrar till en ökning av beståndet antalsmässigt med 65 procent i jämförelse med de två föregående åren. Under de följande åren sjunker dock nytecknandet av försäkringar samtidigt som antalet upphörda försäkringar av icke-dödsrelaterade orsaker växer (annullationer). Under 1920-talskrisen är ökningen i livförsäkringsbeståndet nere på 50 000 per år, för att sedan öka till omkring 90 000 per år mellan 1923 och 1925 som framgår av figur 1.

Den förhöjda dödligheten ledde inte till inskränkningar i betalningsförpliktelser för nytecknade försäkringar, trots att det konstateras fall där så gott som nyansskaffade försäkringar förfallit till utbetalning. Spanska sjukan förväntades leda till att livbolagens finansiella ställning försämrades på kort sikt, men en förhoppning var att farsoten skulle öppna allmänhetens ögon för livförsäkringens värde och att den ökade nyanskaffningen som skedde i samband med spanska sjukan kunde bli bestående (*Gjallarhornet* 1919). I branschen sågs spanska sjukan som en viktig bundsförvant för livförsäkringen även år 1919,

Figur 1
Livförsäkringsbeståndets rörelse och dödlighet bland livförsäkrade i Sverige, 1915–25

Källa: Försäkringsinspektionen, 1917–27.

genom att/.../ ”en hastigt tilltagande dödlighet kraftigt manade till eftertraktande af det skydd för de efterlevande lifförsäkringen skänker” *Gjallarhornet* (1920, s 1).

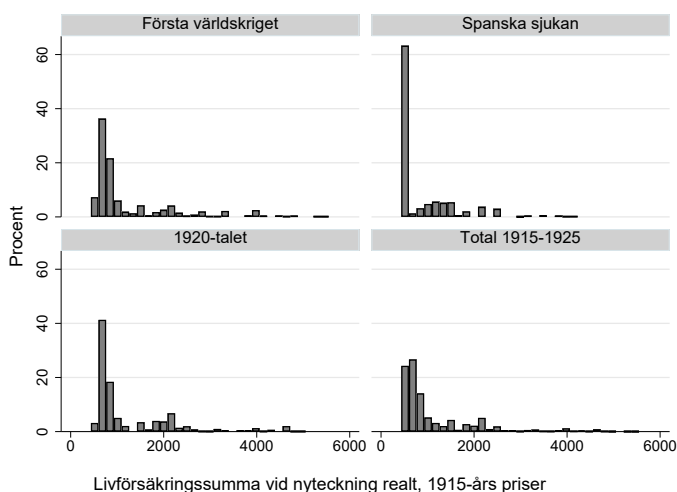
Nyteckningen av livförsäkringen under spanska sjukan skedde i huvudsak av försäkringar på mindre belopp (se figur 2). Det var de s k folkförsäkringarna, som erbjöds av bolag som efter anglosaxisk förebild utformat en svensk variant av s k *industrial insurance*. De vände sig till den framväxande lönearbetarklassen och använde stora agentnätverk för att sälja livförsäkringar utan krav på läkarundersökningar (Eriksson 2011). Till skillnad från traditionell livförsäkring var folkförsäkringen oftast en karensförsäkring. Karensstiden gällde dock inte för akuta infektionssjukdomar som spanska sjukan (*Framtiden Livförsäkringsbolag* 1972).

Spanska sjukans effekt på nytecknande och annullationer av livförsäkringar

De samtida bedömningarna och den beskrivande statistiken indikerar att spanska sjukan bidrog till ett ökat nytecknade av livförsäkringar på kort sikt. Det fanns dock en rad andra aspekter som kan ha

påverkat livförsäkringsbranschen under perioden, vilket gör det svårt att säga med säkerhet att det var spanska sjukan som låg bakom denna utveckling. Utifrån denna statistik går det inte heller att säga något säkert om nytecknandet blev beständigt, eller en orsak till ökad annullation senare. I en översikt av konjunkturutvecklingen och försäkringsrörelsen åren 1914 till 1923 av Karin Kock (1924), undersöks inte effekterna av spanska sjukan utan hon argumenterar för att de stora upp- och nedgångarna i livförsäkringsbeståndet i nominella termer har att göra med prisrörelserna. Efter att deflaterat med levnadskostnadsindex visar Kock att nyanskaffningen i termer av total försäkringssumma (realt) inte var högre under åren av spanska sjukan än under start- och slutår för jämförelsen (1914 och 1923). Om spanska sjukan hade en effekt på nyanskaffningen, är det alltså inte en aggregerad ökning av det reala sparandet, utan i stället en omfördelning till förmån för mindre folkförsäkringar.

För att undersöka detta har vi genomfört en statistisk analys baserat på livbolagens beståndsrörelse hämtat från Försäkringsinspektionen för åren 1915

Figur 2
Real fördelning av livförsäkringssumma vid nyteckning (1915-års prisnivå) under första världskriget, spanska sjukan och första halvan av 1920-talet

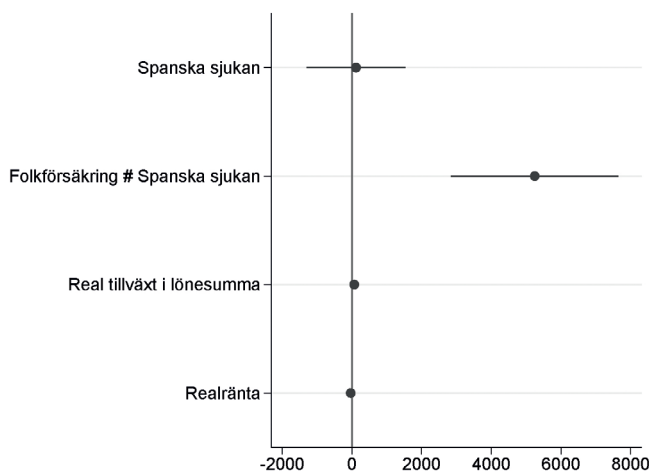
Källa: Se figur 1.

till 1925. För att fånga en eventuell omfördelningseffekt har vi valt att göra en skattning av skillnaden i nyteckningen respektive annullationer mellan folkförsäkringsbolag och traditionella livbolag före, under och efter spanska sjukan. Vi förväntar oss den starkaste effekten av spanska sjukan på nyteckningen åren 1918 och 1919 och en effekt på annullationerna ett par år efter. Spanska sjukan ebbar ut 1920 och åren 1921 och 1922 är krisår med spanska sjukan färskt i minne, varför vi valt att skatta effekten på annullationerna när konjunkturen vänder upp 1923 till 1925. En annan fördel med att skatta skillnader mellan folkförsäkring och traditionell försäkring är att andra yttre faktorer som kan påverka livförsäkringen mer generellt under perioden kan ställas mer utanför.

Nyanskaffningen, räknat i antal antagna livförsäkringar i genomsnitt per bolag, uppgick till 8 300 per år under perioden 1915 till 1925. När spanska sjukan härjade ökade antalet nya försäkringar med strax över 2 000 per år (över genomsnittet). Motsvarande uppgifter för annullerade livförsäkringar visar ett genomsnitt på 3 700 per år och en ökning med strax över 1 000 per år när konjunkturen vänder upp efter krisåren 1921 och 1922. När vi går vidare till en regressionsanalys baserad på samma panel av livbolag, visar resultaten att spanska sjukan ger en signifikant och positiv effekt motsvarande en ökning på 2 600 totalt (per bolag i genomsnitt). När det gäller ökningen av annullationer i spåren efter spanska sjukan, visar en motsvarande skattning på en ökning av 1 800 försäkringar. Men som påpekades ovan är det snarare en omfördelning mot mindre folkförsäkringar och inte de aggregerade effekterna som är att förvänta. Det är därtill en alldeles uppenbar risk att de stora rörelserna i konjunkturen har haft en effekt på nyanskaffning och annullationer utöver spanska sjukan generellt i livförsäkringsbranschen.

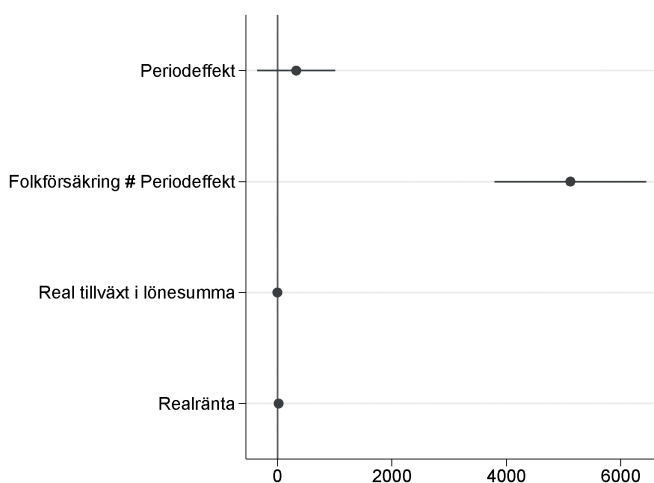
För analysen av hur spanska sjukan påverkar nyanskaffningen har vi valt att kontrollera för effekten av spanska sjukan och folkförsäkring i två separata variabler och sedan skapat en interaktionsvariabel mellan de två för att skatta skillnaden i effekten av spanska sjukan mellan folkförsäkring och traditionell försäkring. Designen försöker efterlikna en *sk difference-in-differences*-ansats (Angrist och Pischke 2008). När vi skattar skillnaden mellan de två försäkringsformerna (folkförsäkring och traditionell försäkring) under spanska sjukan ser vi en ökning i nyanskaffningen motsvarande 5 200 livförsäkringar (till förmån för folkförsäkring). För att pröva hur robust den sistnämnda skattningen är, som bygger på en *sk random-effekt* modell, har vi plockat bort den tidskonstanta variabeln på bolagsnivå (folkförsäkring) och ersatt den med en *fixed-effect*-modell som även kontrollerar för icke-observerbar heterogenitet i form av bolagsspecifika effekter. Resultatet förändras endast marginellt. Det står sig även om vi lägger på kontextuella variabler, varav real lönesumma och realränta är signifikanta. Däremot försvinner den tidigare rapporterade effekten av spanska sjukan på det totala beståndet. Effekten av spanska sjukan är i praktiken en fråga om omfördelning i nytecknande, som uppstår när många lönearbetare som tidigare varit oförsäkrade nytecknar sig för folkförsäkringar samtidigt som den i högre grad försäkrade medel- och överklassen inte ökar sitt nytecknande av traditionella större livförsäkringar med krav på läkarundersökningar.

För att följa upp om nyanskaffningen av folkförsäkringar var en trend som höll i sig eller ej, har vi som tidigare nämnts valt att studera annullationer några år senare. Vi gör bedömningen att det är svårt att helt separera kriseffekterna, med hög arbetslöshet och fallande reallöner, åren 1921 och 1922. Följdsjukdomar av spanska sjukan åren omedelbart efter kan

Figur 3
Effekter på nyan-
skaffning (koef-
ficientskattningar)
av spanska sjukan,
interaktion mellan
spanska sjukan och
folkförsäkring, real
tillväxt i lönesumma
och realränta

Källa: Försäkringsinspektionen, 1917–27; Socialstyrelsen (1919, 1921, 1922, 1924, 1925, 1926); Jungentfelt (1966); Waldenström (2014); SCB (2020).

Figur 4
Effekter på annullationer (koef-
ficientskattningar)
av periodeffekter,
interaktion mellan
periodeffekter och
folkförsäkring, real
tillväxt i lönesumma
och realränta

Källa: Se figur 3.

därtill ha bidragit till att upprätthålla en känsla av riskutsatthet. När spanska sjukan klingade av efter 1922 fanns större incitament för försäkringstagare att annullera sin försäkring. Men samtidigt vände konjunkturen uppåt. Fler hade därmed råd att behålla sitt livförsäkringssparande. Denna effekt borde bli extra stark om spanska sjukans härjningar ledde till en mer beständig effekt på människors försäkringsstrategier.

Vid en analys av annullationer i termer av skillnader mellan folkförsäkringsbolag och traditionella livbolag ser vi en tydlig effekt i spåren av spanska sjukan. Antalet annullationer i folkförsäkringen uppgår till omkring 5 000 under åren 1923 till 1925, när vi kontrollerar för de separata effekterna av folkförsäkring och periodeffekter. Resultatet står sig även i en modell som kontrollerar för bolagsspecifika effekter. I en utbyggd mo-

dell som även inkluderar kontextuella variabler försvinner helt periodeffekten medan interaktionseffekten mellan period och folkförsäkring består. I praktiken visar resultaten att effekten av spanska sjukan på nyanskaffningen inom folkförsäkring helt uppvägs av en ökning av annullationerna när faran för epidemin bleknar och ekonomin återvänder till mer av ett normaltillstånd.

Avslutande diskussion

För att minska de negativa ekonomiska effekterna av spanska sjukan, reagerade hushåll med att köpa livförsäkring på små summor framför allt i folkförsäkringsbolag. Att livförsäkringstagande sågs som en viktig riskstrategi bland hushållen illustreras även av att annullationerna minskade drastiskt under spanska sjukan; hushåll prioriterade att hålla liv i livförsäkringen under epidemins härjningar, trots att spanska sjukan sammanfaller med en ekonomisk kris som bl a manifesterades i minskad sysselsättning och stigande levnadsomkostnader.

Våra statistiska analyser visar vidare på en betydande omfördelning av livförsäkringssparandet till folkförsäkring på små summor. Antalet försäkringar ökade alltså betydligt under spanska sjukan. Detta innebar samtidigt att nyteckningen hade en begränsad effekt på livförsäkringsindustrin i stort.

Livförsäkringsindustrins förhoppning var att erfarenheterna från spanska sjukan skulle bidra till att fler skulle förstå nyttan av livförsäkring och att tillväxten i livförsäkringsstocken skulle bli varaktig. Försäkringsindustrins förhoppningar kom dock på skam omedelbart efter att spanska sjukan klingat av 1921. Nyanskaffningen av livförsäkring sjönk tillbaka till en liknande nivå som innan spanska sjukan slog till i Sverige, medan annullationerna ökade i proportion med maskningen i nyanskaffning.

REFERENSER

- Andersson, F och R Forslid (2009), Det behövs en fabrik för influensavaccin i Sverige, *Ekonomisk Debatt*, årg, 37, nr 5, s 3-4.
- Angrist, J D och J S Pischke (2008), *Mostly Harmless Econometrics: An Empiricist's Companion*, Princeton University Press, Princeton.
- Dagens Nyheter* (2020), ”Jag är övertygad om att vi kommer att få se dramatiska förändringar”, 18 april 2020.
- Eriksson, L (2011), *Life after Death: The Diffusion of Swedish Life Insurance – Dynamics of Financial and Social Modernization 1830-1950*, doktorsavhandling, Ekonomisk historiska institutionen, Umeå universitet.
- Framtidens livförsäkringsbolag: de förenade – framtiden – Victoria: minnesskrift* (1972), Almqvist och Wiksell, Uppsala.
- Försäkringsinspektionen (1915–25), *Enskilda försäkringsanstalter*, Stockholm.
- Gjallarhornet* (1919), Nordisk Försäkrings-Tidning, Gjallarhornets förlag, Stockholm.
- Gjallarhornet* (1920), Nordisk Försäkrings-Tidning, Gjallarhornets förlag, Stockholm.
- Jungenfelt, K (1966), *Löneandelen och den ekonomiska utvecklingen – en empirisk-teoretisk studie*, Almqvist & Wiksell, Stockholm.
- Karlsson, M, T Nilsson och S Pichler (2014), ”The Impact of the 1918 Spanish Flu Epidemic on Economic Performance in Sweden: An Investigation into the Consequences of an Extraordinary Mortality Shock”, *Journal of Health Economics*, vol 36, s 1–19.
- Kock, K (1924), ”Konjunkturutvecklingen och försäkringsrörelse under åren 1914–1923”, *Svensk försäkrings årsbok*.
- SCB (1915–25), *Konsumentprisindex (KPI)/Levnadskostnadsindex utan direkta skatter och sociala förmåner*, Statistikdatabasen, Statistiska centralbyrån, Stockholm.
- Socialstyrelsen (1915–25), *Sociala meddelanden – löneinkomster för arbetare efter näringsgrenar*, Socialstyrelsen, Stockholm.
- Waldenström, D (2014), ”Swedish Stock and Bond Returns, 1856–2012”, i Edvinsson, R, T Jacobson och D Waldenström (red), *Volume II: House Prices, Stock Returns, National Accounts, and the Riksbank Balance Sheet, 1620–2012*, Sveriges riksbank, Ekerlids förlag, Stockholm.
- Wolodarski, P (2020), ”Ska coronaviruset blåsa bort svenskt flyg?”, *Dagens Nyheter*, 19 april 2020.
- Åman, M (1990), *Spanska sjukan – den svenska epidemin 1918-1920 och dess internationella bakgrund*, doktorsavhandling, Historiska institutionen, Uppsala universitet.